Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

Նեռ
2120

1999

Գ. Չէրազի մէկ ատենաբանութեան

ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

ԿԱՄ

ՐԷՄՋՈՒԳ ԵՒ ՐԻՄԶԻՐԶ

ԳՐԵՑ

ՏԻՐԱՅՈՒՆ

ԼԷՕ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

...ԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀՍՍՌ - рм.ССР
Им.
Ա ՄՅ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՏՆՏԵՍԵԱՆ

—

1881

2120-60

Հβ 2126

Գ. ՋԵՐԱԶԻ ՄԷԿ ԱՏԵՆԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

ԿԱՄ

ՐԷՄՋՈՒԳ ԵՒ ԲՈՒՄԱՒՐԱ

Գ. Ջերազ իր մէկ բանախօսութեան մէջ՝ զոր արտասանեց այս ամրան դպրոցական հանդէսներէն միոյն առթիւ՝ այսպէս կըսէ. «Հիմա Ամերիկացին դաստիարակութեան վրայ խօսելով ըսած է. «գիտութիւնք աշխարհաքաղաքացի են, իսկ դաստիարակութիւնն ազգային պէտք է ըլլայ» ըսէ·

Հեղինակի մը իմաստալից խօսքն յառաջ բերելը դիւրին է. խնդիրը զայն պատեհ առթիւ յառաջ բերելուն վրայ է։ Արդ Գ. Ջերազ անշուշտ ակնարկելով այն ծնողք՝ որ իրենց զաւակներն օտար կրթական հաստատութեանց կու տան՝ հիմա մեծանուն անձին խօսքովը կուզէ յանձնարարել նոցա՝ որ իրենց տղայք ազգային դաստիարակութեան յանձնեն. բայց տեսնենք թէ իրաւունք ունի՞։

Ազգ մը ուրիշին դաստիարակութեան կարօտ չըլլալու համար՝ պարտի կազմակերպեալ դաստիարակութիւն մ՚ ունենալ։

Կազմակերպեալ դաստիարակութեան միակ տարերքն են՝

1. Ընտանեկան կրթութիւն,

2. Քաղաքական կամ ընկերական կրթութիւն՝ որոյ անբաժանելի օժանդակներն են՝

Ա. Վարժարանք ,

Բ. Գրագէտք ,

Գ. Լրագիրք ,

Եւ ասոնց ամբողջէն գոյացած [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] մը՝ որ կարող ըլլայ իրեն մասնաւոր տեղին բռնել մարդկութեան մեծ ընտանիքին յառաջդիմութեան գործին մէջ ։ Արդ՝ քննենք համառօտիւ թէ վերոգրեալ պայմաններն ունի՞ հայ ընկերականութիւնը , և նախ սկսինք ընտանիքէն . —

Ա.— Մեր ընտանեկան կեանքը եթէ խելահաս ոք աչքէ անցընէ՝ չկրնար իւր խորին տրտմութիւնը զսպել. զի հայրեր՝ ամենամեծ մասամբ՝ կամ վերջին ծայր ագէտ են՝ կամ թերուս իմաստակ . մայրեր՝ կամ բոլորովին տխմար ապուշ են և Եւայի պէս անմեղ, կամ ծայրագոյն լկտի , անամօթ ։ Աւելցուր ասոր վրայ նաև ամուսնական պայմանաց թէ եկեղեցական և թէ ընկերական յունի կապերն, տաճկաստանի ընդհանուր աղքատութիւնն , անգործութիւնը , և կունենաս ընտանիքներու խումբ մը՝ որոյ ձեռքէն իրենց զաւակն ազատել առնելը՝ առուգիւ [illegible] [illegible] չափ առաքինութիւն է ։

Արդ , կը հարցնեմ, այս ընտանիք կարո՞ղ են մանկան՝ անհրաժեշտ եղած նախապատրաստական դաստիարակութիւնը տալու ։

Ականջ դիր սա տունին՝ ուրկէ վայնասուն մը կը լսուի . հայր և մայր կը ծեծկուին , անլուր հայհոյութիւնք , անէծք իրարու գլխուն կը թափեն՝ ողորմելի տղեկներ սահմռկած վախերնուն՝ մայրիկնուն գիրկը ապաստաներ են , կամ անկիւն մը կծկտեր կը հեծեն.— այրը սաստիկ արբած՝ գիշերուան ժամը

4 ին եկեր է՝ կերակուր կուզէ՝ ինչ որ ինք չէ պատրաստած ։ Տե՛ս սա տասն տասներկու տարեկան պատանիներ՝ որոնք դատարկ կը շրջին՝ վրայ գլուխնին աղտոտ , խօսուածքնին լկտի , գունդագունդ կանգնին ամեն թաղէ , ամէն գեղէ . ասոնք հայու տղաք են , բայց հայերէն չեն խօսիր . տասն տարու տղաք [illegible] ի բերան՝ տաճկաբարբառ՝ տղմուկներով կանչնին , զի հայրերնին այն լեզուաւ կը խօսին տուներնուն մէջ ։ Տե՛ս սա խումբը.— վարժարանի հոգաբարձուներ են ամենք , տղաքնին եկեր են գինետուն հայրերնին կանչելու , և նստած են հօրերնուն քով. հայրերնին ամեն կերպ խայտառակ խօսակցութեամբ վարմունքով , հայերէն և տաճկերէն խառն լկտի կըստրձաբանութեամբ օղի կը խմեն . — Ինչ բարի օրինակ տղոց — [illegible] է ։ Եւ այս մարդիկ հայաբուռ են , և այս տղայք բիւրաւոր են՝ ամեն գիւղի , ամեն քաղաքի մէջ ։

Ահա ասոնք կը կազմեն մեր ընտանեկան կրթութեան խմորը ,

Մտիկ ըրէ սա շոգենաւին մէջ , էն քիչը երեք հարիւր հայ կան հոն . երկու հարիւր յիսունը իրեն տաճկերէն կը խօսին՝ ի մէջ Թրքաց՝ որ իրենց բարբառով կը խօսակցին , յունաց՝ որ կը վախնան օտար բառ մը խառնելու Թեմիստոկլէսի լեզուին մէջ , հրէից՝ որ իրենց սպաներէնը կարտասանեն , և տաճիկ – Առնաւուտներու ու Չէրքէզներու՝ որք կը սիրեն իրենց լեզուն , և անով միայն տակաւին Առնաւուտ են , Չէրքէզ են ։ Իսկ Հայը՝ այս խառնամայն մարդկան առջև Թուրքերէն խօսի. օտարք կը նային

զարմացմամբ , կարհամարհեն այս ազգը՝ որ կարհա-
մարհէ իւր մօյքը՝ իւր լեզուն (1) ։

Ահա մեր ընտանեկան վարուց , դաստիարակու-
թեան մանրանկարը ։

Լաւ · գիտենք թէ այս դժոխքէն հանեցիր տղան ,
ո՞ւր պիտի տանիս .— անշուշտ ընկերական դաս-
տիարակութեան պէտք յանձնես ։ Տեսնենք այն ալ .—

Ա· ՎԱՐԺԱՐԱՆՔ .— Մեր վարժարանաց վրայ
այնքան յաճախ խօսուած , գրուած է՝ որ չաղակրա-
տութիւն է այլեւս ծանրանալ այս նիւթին վրայ ·
միայն սա չափ ըսենք՝ որ ներկայ վիճակով մեր ազ-
գային վարժարաններն ի լաւն դառնալիք չունին ·
զի հոգաբարձուներուն ամենամեծ մասն ագէտ են ,
վարժարանական պաշտօնէից շատերն անարժան ի-
րենց կոչման՝ ակսեալ ուսուցիչէն՝ համարատեսներէն
մինչեւ · · · մինչեւ · · · եա՛յն ։ Ըսել է որ այս մասին
ամենայն ինչ ապացուցուած է ։

Կը մնան մասնաւոր վարժարաններ՝ որք քանի մը
տարիէ ի վեր իրենց վրայ խօսիլ կուտան ։ Սակայն
անոնց մասին ալ ժողովուրդն ընտրութիւն ընելու
անկարող է ։ Եւ այս անկարողութիւնը ոչ այնչափ
իւր տգիտութեան՝ որչափ իւր մէկ յուռի ճաշակին

---

(1) Զեմք գիտեր մեր քարոզիչներն ինչո՞ւ այս ամե-
նակարեւոր նիւթին վրայ չեն խօսիր կիրակի օրեր ,
փոխանակ Ադամ Եւային օձիքէն բռնելու ։ Ասոր
վրայ կը հրաւիրեմ մեր ուսեալ և կարող քարոզիչ-
ներու ուշադրութիւնը , — Բերայի Արժ · քարոզչին ,
հւսկ· Եէնի Մահալլէի , Պէշիքթաշի և այլ կարող
քարոզիչներուն ուշադրութիւնը , և ի վեր քան զա-
մենայն Ս. ՊԱՏՐԻԱՐՔԻՆ ։

արդիւնքն է՝ այն ճաշակին՝ որուն համար օտարք
թէրօյջու ազգ , ինէյ ազգ կ՚անուանեն զմեզ ։

Տեսնենք թէ իրաւունք ունի՞ն . —

Դիտենք թէ երկու մասնաւոր վարժարան բացուած
են , ասոնց տնօրէններէն մին պիտի անուանեմք
Բէմօւրա , իսկ միւսն՝ Բէմլօօպ · ասոնք իրարմէ բոլորո-
վին տարբեր ճաշակ , տարբեր նկարագիր ունին ,—
Բիմաւրա վեհանձն է , անակալիզութիւն (չանաք
եալայըճըլըգ) չսիրեր · — ժողովուրդը՝ արիկայ մ'է
այս , կ'ըսէ , և կը խորշի իրմէ ։

Բէմլուպ երկայն ռէճէ կը հագնի , ամեն տեսնո-
ղին գլխաց ջբաբէ գետնի հաւասար կը ծռէ , Բէժէն-
Նօհ կ'ընէ .— ժողովուրդը՝ դօղօ մարդ է այս , կ'ըսէ՝
և իրեն կը մօտենայ , կը վարձատրէ , կը քաջալերէ ։
Բիմաւրա ուսեալ է , աղէկ կը խորհի , կը խօսի , կը
գրէ · ժողովուրդը՝ գրգռիչ է այս , կ'ըսէ , կը խրտչի ·
— Բէմլուպ ապուշ է , տգէտ է , ժողովուրդը՝ դօղօ
է այս՝ կ'ըսէ՝ ու զայն կը սիրէ · երեսփոխանական
ամբոխ կուտայ անոր , թաղական խորհրդականութեան
կը կոչէ , մէկն՝ օրինակի համար ազգային վարժարանի
հոգաբարձու ալ ըլլայ՝ իր զաւկները Բէմլուպին՝
դօղօյին կը յանձնէ · ուշադրութիւն կը խնդրեմ ըն-
թերցողէն մանաւանդ այս վերջին խայտառակու-
թեան վրայ · Թաղեցի մը վարժարանի հոգաբարձու
ըլլայ՝ և իւր տղան մասնաւոր վարժարան ղրկէ նոյն
թաղին մէջ · ո՞րչափ կուզես այս կարգի մարդիկ ,
տասնեակներով ալ կրնամ մատնանիշ ընել · —

Արդ , այս մարդիկ կամ ազգը կը խաբեն , կամ ի-
րենք զիրենք կը խաբեն · այս երկուքէն մ'րն ալ

ըլլայ՝ մէկ պարագային վատ են՝ միւս պարագա-յին օգտէտ են. Ինչ կը յուսացուի ուրեմն այս կարգի անձանց յանձնուած վարժարանէն, տղաքներէն: Այս փոքրիկ զարտուղութեանց վերջ դառնանք և շարունակենք մեր ենթադրած Բիմաւրը, Բէմլուպի նկարագիրը:

Բիմաւրն երիտասարդ է՝ դէմք բարեձև, փայլուն ալ կը հագուի, ժողովուրդը կ՚ըսէ —Բիմաւրան հաճելի վարք ունի. Բէմլուպ ծեր է, ալտոտ, տձև, ժողովուրդը կ՚ըսէ՝ ղօղօ է. Բիմաւրային աշակերտները բանգէտ են, աշխոյժ. Ժողովուրդը կ՚ըսէ.—Բիմաւրան անհաւատ կը հասցնէ. Բէմլուպ միմիայն ամսական, տարեկան թոշակ կը ժողվէ՝ տուն կը դիզէ, դասատուներն ջոնէր հոջով կը բերէ, տգէտ, անպիտան տղայներ կը հանէ, Ժողովուրդը.—ղօղօ է այս մարդը, բարեկիրթ, բերան բերնէն չլսուող տղայ կը հասցնէ, կ՚ըսէ:

Մտնենք Բիմաւրային և Բէմլուպին վարժարանները:

Բիմաւրային վարժարանին մէջ ամենախորին լռութիւն, կանոնաւորութիւն, մաքրութիւն, աշխատութիւն իրարու հետ կը մրցին: Այցելուն կուգայ Բիմաւրան տեսնել կուզէ, իրեն պատասխան կը տրուի թէ զբաղման առենն է, հարկ է որ կէս ժամ սպասէ. այցելուն կը սպասէ, կ՚առնէ կը քալէ. ալ գործ չունիս բամբասանք մոնիկ ըրէ. — Բիմաւրան զիս չընդունեց, գիտե՞ս, աղբար, Բիմաւրան չխոնարհեցաւ վար իմ ոտք գալ, Բիմաւրան անկիրթ է, ստահակ է, անարժան է քաջալերութեան: Եւ կը գոցուի Բիմաւրայի վարժարան:

Բէմլուպ ալ դասարան մտած է, այցելու մը կը

կանչէ զինք. անմիջապէս վար կը վազէ, խեղճ տղաք կը սպասեն, ժամանակը կուգայ դասարանէն դուրս կելնեն. կուգայ ուր ուրեմն Բէմլուպ, այցելուն հետը.—«զաւակներս, էֆէնտիին համար ուշացայ, դասերնիդ եկող անգամուն». և այցելուն կ՚երթայ, ամի բերան ամէն տեղ կը գովէ Բէմլուպ՝ թէ՝ ղօղօ մարդ է: Բէմլուպ դասարանն է. նայինք. — օ՛. օ՛. Բէմլուպ գլուխը գրասեղանին վրայ դրած է, քիթը բերանը շողիկի և . . . լմքի ըմի մը մէջ ընկղմած՝ անռելի կերպով կը խռկայ, և խեղճ տղեկներ անհամբեր կ՚սպասեն որ ելնէ՝ դաս նայի. չարաճճիներէն ոմանք կը համարձակին փորթ փորթ խնդալ, հուսկ ապա քրքիջ բառնալ. կ՚արթննայ Բէմլուպ.—ո՞վ էր այն խնդացողը. տղաք կ՚ահաբեկին. կը կատղի Բէմլուպ և կօրօռեբէֆ ղօօրօ՝ ըսելով ամենքը մէկէն դասարանէն կը վռնտէ. այս դասն ալ այսպէս լմընցաւ. տղաք տուն կ՚երթան կը պատմեն իրենց ծնողաց այս կատակերգութեան տեսարանին մէկը.—լաւ է, անպիտան, Բէմլուպ ղօղօ է: Բայց մոնիկ ըրէ ընթերցող, Բէմլուպ ճեմիշ (1) գացեր է, տախտին . . . ը բաց, չալիկը դուրս՝ դասարանին մէջ . . . կանց գլմոց կը կոճկէ . . . ջինը հօր և մօր կը պատմէ. —լաւ է, անպիտան, մեղա չունի, Բէմլուպ ղօղօ է: Բէմլուպ կը ճեմէ սրահին մէջ, կը հազա և կը թքնէ. Բէմլուպ տղեկը գրկեր սրահը կուգայ, տղեկին քիթը կը վազէ. Բէմլուպ ցուցամատ և բթամատը

---

(1) Ներումն կը խնդրեմ ընթերցողէն՝ եթէ նկարագրին բնութենէն ստիպուած երբեմն աղտոտ բացատրութիւններ գործածեմ:

տղեկին քիթին դնելով ․․․ լիքը կ'առնու մատերով և կը նետէ սրահին մէջ, յետոյ մատուըները իւր վրայ կը սրբէ, կամ նոյն գործողութիւնը զմելինի բերնով կը կատարէ՝ ապա զմելին վրան կը մաքրէ ․
— ո՜ւֆ, հայրիկ, տեսնաս, ինչ բէ— բան ըրաւ այսօր Բէմզուպ ․․․ լիքը զմելինով սրբեց ․ — լռէ, անկիրթ, ան պ—ո—պ— է ։ Տ. Բէմզուպ որ ա—ո—ո—տ—ջ—ին (կէօյա) ուսումնական, կրթեալ է ․ երբեմն երբեմն ․․․ կանց մէջ կը պտըտի, աչքէ կ'անցնէ, տղեկը ընդհանրապէս գիրկն է.— ա—՞ֆ, աս ինչ ըրիր, բէ՜— ․ ․ մէյ մ'ալ կը տեսնես որ Տ ․ Բէմզուպ տղեկը գետին կը պառկեցունէ ․․․ կանց մէջ և ․․․ը առօք փառօք բանալով ․․քը կը սրբէ ․ գարշահոտութիւնը սրահին մէջ կը ծաւալի ․
— Մայրիկ, տեսնա՛ս, այսօր ինչ ըրաւ Տ.Բէմզուպ
— Ի՞նչ,
— Տղուն ․․ քը սրբեց սրահին մէջ ։ վնաս չունի, աղջիկս, Տ ․ Բէմզուպ խ—ն—ո—նչ է ․
Տ ․ Բէմզուպ խահուէ կը խմէ սրահին մէջ ․ տղեկը միշտ գիրկն է, խահուէէն քիչ մ'ալ անոր բերնին կը դնէ ․ տղեկին կզակին վերէն ի վար խահուէն կը թափի, Տ ․ Բէմզուպ լզուըռտելով ամենուն դիմաց՝ կը մաքրէ տղուն կզակը ․ ․ ․ ։
— Օ՜ֆ, հայր, ես այն բէ— տեղը չեմ երթար ․
— Ինչու՞, գետինն անցնելիք, անկէ պատուական վարժարան ո՞ւր կրնաս գտնել ․ —
— Հայրիկ, այսօր Տ ․ Բէմզուպ տղուն աղտոտ կզակը լզելով մաքրեց ։
— Կորիր, կոլլի գլուխ, Տ. Բէմզուպ խ—ն—ո—նչ է ։

Բէմզուպին տղեկը վարտիք չունի այսօր ․ հայրը զմայլած այս բնական պատկերին վրայ ․․․ կանքը բացած կը պտըտցունէ, ձեռքով կը շօշափէ, կը սիրէ՝ ի տես ամենուն ։
— Մա՛յր, տեսնա՛ս, Բէմզուպ այսօր անանկ բան մ'ըրաւ՝ որ չեմ կրնար ըսել ․
— Ի՞նչ, քա՛,
— Տղուն ․․․ տղուն ․․․ չեմ ըսեր,
— Ըսէ՞ս,
— Տղուն ․․․ տղուն ․․․ը բաց էր,
— Սո—ո—, անամօթ, անանկ պ—ո—պ— մարդուն՜ ։
Ահա մեր ժողովրդական հ—ա—ա—ն—ո—յ—ն մէկ մանրանըկարն, ահա օտարաց՝ և նոյն իսկ մեզ ոմանց՝ իրաւամբ զմեզ ծ—ի—ծ—ա—ղ—ո ըսելով արհամարհելուն պատճառը՝
Ինչ որ վայելուչ է՝ անամօթ է,
Ինչ որ գիտութիւն է՝ անհաւատութիւն է,
Ինչ որ ազատութիւն է՝ պ—ո—պ—ո—յ—ո—ւ—թ—իւն,
Ինչ որ տգիտութիւն է՝ կրօնք ․ այս է մեր ժողովրդին ամենաստուար մեծամասնութեան ճաշակը ։
Եկուր ընթերցող, զգացում ունեցիր, զաւակ ունեցիր՝ և այս տղին մէջ թաթաւէ ։
Եկուր՝ հայր եղիր, զաւակ ունեցիր՝ և մի տար Հօմ՝ Ռօպէրթ գօլէճ, գերմանացւոց վարժարան՝ և ուրիշ եւրոպական հաստատութեան մը ։
Անոնք՝ որ ազգային դաստիարակութեան՝ ազգային բարոյից այս ցաւալի վիճակին մէջ՝ չեն թողուր որ ամենափոքր մաս մը մեր հայ ծնողաց՝ իրենց զաւկը-

ներն օտար կանոնաւոր դաստիարակութեան յանձնեն՝ կամ չաշաւէր են, կամ ապէտ, մոլեռանդ են ։

Նախ ազգային [illegible], [illegible] դաստիարակութիւն մը կազմելու թող ջանան՝ և ապա յանձնարարեն մեր ծնողաց որ իրենց զաւակներն օտարի չյանձնեն ։ Վայրի տունկերն մշակեալ տունկերով կը բարւոքին, կազնուանան. մենք՝ բայց ի բաց ըսելով պէտք ունինք Ամերիկեան, Անգլիական, Գերմանական դաստիարակութեան, առաքինութեանց՝ որպէս զի մեր այս անկեալ վարք, բարք ազնուանայ։

Եւ ի՞նչ կ՚առարկեն սոր հակառակորդներն,—մեր ազգը կ՚օտարանան, կը ոլոտայութին ։ Ի՞նչ ազգային ատարկութիւն. կենդանեաց մօ՞մակ՝ երամա՞կ համել կուզեն՝ թէ մարդ։ Թող գիտեն այդպիսիք որ Անգլիացին, Ամերիկացին բնաւ պէտք չունին իրենց ժողովրդոց ովկիանոսին մէջ մեր մէկ կաթիլ ջուրը ընդունելու. անոնք մարդ որսալու համար կրթութիւն չեն տարածեր. Անգլիական՝ մանաւանդ Ամերիկեան ազգը տեսակ մը մոլութիւն ունի՝ եթէ ներելի է, այսպէս ըսել, տեսակ մը մոլութիւն ունի՝ բարեկրթութիւն տարածելու, ատոր համար ոչ միայն օտարաց մէջ առաքեալներ կը ղրկեն՝ այլ նաև իրենք իրենց մէջ քարոզիչներ կը ղրկեն, և առ այս ընկերութիւններ կազմուած են ։ Վկայ է նաև Անգլիացւոց վերջերս կազմած ընկերութիւնը Հայոց կրթութեանը նպաստելու համար ։

Այո՛, Ազնիւ Ձերազ, Հիքօ կը յանձնարարէ Ամերիկացւոց որ իւրեանց ազգ ամերիկեան կրթութիւն տան, որպէս զի Ամերիկեան հասարակ-

պետութիւնը՝ որուն նման մարդկութեան երկրագնդիս վրայ երևելէն ի վեր չէ տեսնուած, այն հիանալի հանրապետութիւնը, բարուց սրբութիւնը չեղծանի ։ Ո՞ւր է քու ազգային նախանձելի բարքդ․ մտիկ ըրէ, Անգլիացի տեղեկագիրներ՝ քիւրտերը շատ մասամբ նախամեծար կը համարին հայէ, և ինչո՞ւ, վասն զի քիւրտը աննուաճ, սէգ բնաւորութիւն ունի, իսկ Հայը ստրուկ նկարագիր մը առած է, ճակատը շարունակ ծռելու վարժեր է, անոր համար միայն զանոնք կը սիրէ՝ որ ծերունիներու պէս կռնակնին և ճակատնին ի խոնարհ ունին՝ և անոնց [illegible] կըսէ թէ և անոնք իւր բարուց թունաւորիչ են ։

1814 ին Պէռանժէ նշանաւոր ժողովրդական երգիչ գաղղիացին կը խրատէր զգաղղիացիս երգելով

Redouton l'anglomanie·
Elle a déjà gâté tout·
N'allons point en germanie·
Chercher les règles du goût·
N'emprunntons à nos voisins·
Que leurs femmes et leurs vins·

Այո՛ այն ՊԷՌԱՆԺԷՆ որ գաղղիացւոց կըսէր իրենց դրացիներէն՝ այսինքն անգլիացիներէն գերմանացիներէն ուրիշ բան փոխ չառնուլ՝ բայց անոնց կիներէն և գինիէն՝ այն Պէռանժէ՝ եթէ 1870ին կենդանի ըլլար պիտի տեսնէր թէ գերմանական դաստիարակութեան, կրթութեան ո՛րչափ պէտք ունին եղեր գաղղիացիք. պիտի տեսնէր՝ թէ գաղղիացւոց այն բարեր, [illegible] սիրելու նախանձախնդրութիւնը

մինչև Փարիզի դռները բերաւ հասուց Լուտերի ազատական զաւկները ։

Այո, մինչ Անգլիա՝ շնորհիւ իր քաղաքային և ընկերական ամեն կերպ ազատութեանց՝ պատմութեանը մէջ նմանը չտեսնուած տիրապետութեան մը հիմերը կամրացնէր, գաղղիա կունենար 48ին յեղափոխութիւնը, 52ին պետական հարուածը, Մեքսիկոյի խայտառակ արշաւանքը՝ և հուսկ ուրեմն 69ին յիմարական պատերազմն՝ որ գաղղիայէն կորզեց երկու աննման գաւառներ, երկու հարիւր յիսուն միլիոն լիրայի տուգանք մը, զինուորական փառքի համբաւը, և Եւրոպայի մէջ նորա ունեցած նախիշխանութիւնը ։

Այսօր գաղղիա ստացաւ նորէն իր զօրութիւնը, սակայն գերմանիայէն ֆօխ ——— պարտաւորիչ կըրթութիւն՝ զինուորաց և ժողովրդեան զաւակաց համար, վռնտեց ճիզուիթները որ տզրուկի պէս գաղղիոյ զաւկներուն արտին վրայ փակեր՝ անոր մարդկութեան արիւնը կը ծծէին՝ և կղերականութեան ու ճիզուիթութեան համար դիակներ կը շինէին ։

Եւ հիմա՝ Անգլիական ազգին ազատական կարգ և կանոնին (institutions) ընդօրինակութիւնն ընելու կզբաղի գաղղիա ։

Ո՛վ, ո՛րչափ փոխուած են ժամանակներ՛. . ։

Ոմանք ալ կըսեն՝ մեր տղաք օտար վարժարաններու մէջ մայրենի լեզու չեն սովրիր. սուտ է այս. պօլսոյ մէջ չկայ կազմակերպեալ օտար հաստատութիւն մը Ամերիկեան, Գերմանական, թէ Անգլիական՝ որ հայ լեզուի ուսումն չունենայ իր մէջ ։

Դործեալ կ'ըսեն. —անոնք Հայոց պատմութիւն աշխարհագրութիւն չեն ուսուցաներ ։ Բայց եղբայր, Հայոց պատմութիւն, աշխարհագրութիւն, ի՞նչ գործնական օգուտ ունի. . . . . . (1)։ Ասոնք գառն ճշմարտութիւններ են ։ բայց ճշմարտութիւն են. պիտի ըսուի թէ այս տողերը գրողը Ազգատեաց է. բայց ես ալ կ'ըսեմ որ իրենք խաբեբայ են, վատ են, վասն զի ազգը շոյելով կը դաւաճանեն, անոր պակասութիւնը չեն յայտներ, դարման չեն առաջարկեր ։ Եւ ի՞նչ է դարման. երկու բառով. չաղակրատութիւն պէտք չէ. —լուսաւորեալ ազգաց՝ մանաւանդ Ամերիկացւոց, Անգլիացւոց աջակցութենէն օգուտ քաղել, անոնց գործակցութեամբը մեր բարքը ջիղըշքընլէ, մօտէռնէլ ։

Ես այսպէս կը հաւատամ ճշմարիտ ազգասիրութիւնը, և ոչ թէ այն իմաստակներուն նման՝ որ կ'ըսեն, քաղցր է մեր ֆօռչ քան օտարին Տօքթը ։

Եւ ինչո՞ւ, ի՞նչ պիտի ընես, մարդ աստուծոյ, փուշդ ա՞չքդ պիտի խօթես. ինչո՞ւ օտարին վարդը փուշիդ վրայ չպատուաստես՝ և դու ալ վարդ չունենաս ։

Այդ տեսակ տխմարներն կրնան ըսել նաև. լաւ է մեր ազգային հօյանօցը՝ քան օտարին ֆըրօխօը, Բօղբօսփանը ։ Թող այդ կոյանոցն և փուշն իրենց ըլլայ, ես այդ տեսակ ազգասէրներէն չեմ ։

Գանք հիմա մեր գրագէտներուն .

Եթէ ուզիմ, մտադիր ոք քննէ մեր Տաճկաստանի,

---

(1) Հոս քանի մը տողեր գրաքննութենէն ջնջուած ։

մանաւանդ Պոլսոյ հայ գրականութեան վիճակը՝ անկէց աւելի արդահատելի, խեղճ գրականութիւն, դպրութիւն ունեցող ազգ գուցէ չկայ-գանէ ։ Եւ յիրաւի կարդա՛ այն բազմաթիւ յօդուածներ, տետրակներ, գրքոյկներ, որ պարբերաբար կը տպուին, տես, թէ գրականութի՞ւն է՝ թէ մոլե-նութիւն. մէկ մասը համբակաց բացագանչութիւն է, միացեալն իմաստակներու զառանցանք՝ կամ անամօթ գրագողութիւնք (բլաժիա) ։ Հանէ այս գրագիտաց մէջէն խիստ սակաւ բացառութիւններ՝ ու միացեալները տարանց խղճելու տուր աւելին բերան։

Այս իմաստակաց պարագլուխներէն միոյն փքաբանութիւնը անցեալ օր կարդացի Թէրճիմանի մէջ. այս բքոբանութեան վերնագիրն էր՛. Արուեստը վեր՛, ստորագրին էր՝ Արմէն Լուսինեան ։

Յանձնարարական նամակը բուն յօդուածէն երկար էր, ծայրէ ի ծայր հանելուկի նման. կարգ մը պատմական անուններ, դէպքեր յիշուած ի դէպ ու և յանդէպս ։ Այս աղճատաբանութեամբ կը փաստաբանէր թէ՝ ինչ խնդիր որ իր լուծումը առած է ժողովի մը մէջ՝ այլ ևս պէտք չունի հրապարակուելու՝ զի ասկէ պայքար, կարծեաց բախում կը ծնի եղեր ժողովրդեան մէջ, և այս՝ վնասակար բան է եղեր ։ Աթէնքի դուռն ենք եղեր . (կեցիր ալէ թեթեւօլլի, ո՞ւր, Աթէնքի դո՞ւռը, օ՜ գործերնիս մեծցաւ), դիմացնիս Դարեհի և Քսերքսէսի բանակներ կան եղեր՛ (օ՜ ալ հոս լմնցաւ) պէտք է եղեր որ Արիստիդի և Թեմիստոկլի հաշտուին, (ի՞նչ սքանչելի բաղդատութիւն) ։ Այս խելը՝ Հայոց ժողովուրդը

Աթէնացւոց տեղ կը դնէ, Հայոց խնդիրն՝ Աթէնացւոց աշաւոր մարտին, ինքզինք ու իրեններն ալ Արիստիդի և Թեմիստոկլի, ի՜նչ մեծաւոր բաղդատութիւն, ի՜նչ գրական տաղանդ ։ Եւ այս իմաստակներ գտած են խաժամուժին ակար կողմը ու կը ծափահարուին, զի ճշմարիտ ճաշակ, ճշմարիտ գրականութիւն ո՞ւր, մենք ո՞ւր ։ Ահա այս է մեր գրագիտաց, մանաւանդ թէ մուրացկաց վիճակը։

Կը մնայ մեկի մեր ժողովրդեան բարքը դաստիարակութիւնը կազմելու պաշտօն ունեցող լրագրութեան վրայ ակնարկ մը նետել և վերջացնել ։ Հոս հարկ կը համարիմ ըսել թէ այս նիւթերու վրայ շատ անգամ խօսուած է, և ես յաւակնութիւն չունիմ նոր բան ըսելու, բայց քանի որ իմ խնդիրին հետ վերաբերութիւն ունի՝ չեմ կարող զանց ընել զայն ։

Լրագրութիւն մեր մէջ չկայ՝ բառին բուն նշանակութեամբ ։ Ունիմք բազմաթիւ թերթեր, սակայն կը ցաւիմ ըսել՝ որ ասոնք մուրացկանութեան տապրակ, ազգին նախատինք են յաւէտ քան լրագիր ։ Ի բաց առեալ Մասիս և Մանզումէ՝ միացեալ թերթերուն նշանաբանն է՝ այսինչ եպիսկոպոսին Պատրիարք ըսուեցա՞ւ՝ իրենց սրտագին խնդութիւնը յայտնել, այն ինչ էֆէնտիին նշան տրուեցա՞ւ, իրենց ջերմ ուրախակցութիւնն ողջունել, այն ինչ հարուստ պատանին կամ աղջիկ նշանուեցա՞ւ, կարգուեցա՞ւ՝ երկար կեանք մաղթել, Պոլիս հիւր եկա՞ւ, օ՜, այս Հայ Կրեսոս է, Մեկենաս է, չգիտեմ այլ ինչ է, և այս ամենը նոյն օրուան թղթին կամ գըրաշարին վարձքը հանելու համար ։ Իսկ եթէ ալա-

տաՀի որ երկու տող խորհրդածութիւն ըննեն՝ խոշոր խոշոր բնաբաններ, Նշանաւոր հեղինակաց խօսքեր կը գտնեն գրածին ճակատը՝ յարմարի՞ թէ ոչ, կըրկըսին ամեն ցմեղ, Նեյեան գուրան գրաբանել, Մամուլն Նախախնամութեան մուրճն է, մենք մամուլ ենք ալ՝ որ է ժողովուրդ գմեզ քաջալերէ։ Դպրութեան ար-հեստ, Երկրագործութեան, գիտութեան, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] եւն. եւն.։ Ընտանիք, կրօնք, կրթութիւն, գիտութիւն, ամէն նիւթ այս գրիչներու Ներքև կը խաղայ, այս գրիչներուն, որք կանոնաւոր նախակրթութիւն չեն առած և չեն կարող կանոնաւոր նախակրթութեան Ազգին մէջ տարածուելն իսկ փաստաբանել. այս Ժխորին մէջ ստուգիւ Նաշատակութիւն է Մամուլի և Մանզումէի պաշտօնը։

Ահա սիրելի Ջերազ, ահա այսպիսի տարրերէ բաղկացած դատախարակութիւն մը կը յանձնարարեմ ազգին զաւկներուն։ Գիտեմ որ ազգասէր ես, այլ Նախ ազգին դաստիարակութեան միճակը բարուքէ։

Բու մէկ գործոյդ մէջ ըսած ես. «մի՞թէ արժանի՞ ենք մենք ինքնօրինութեան, մենք՝ որ գիտակ ենք մեր միճակին». Եթէ գիտակ ենք՝ ինչո՞ւ պահենք մեր վէրքեր։ Եւրոպական ամէն ազգ իրարմէ օրինակ առնելով, իրարու զինելով զօրացած են. դաստիա-

րակութիւն և ուսումն գաղթական եղած են մարդկութեան ամէն ժամանակի մէջ։ Մեր ազգին գլխաւոր պակասութիւնն եղած է միշտ՝ [illegible] առածը։ Ասոր համար հալածուեցան թարգմանիչք, ասոր համար հալածուեցաւ խղճի ազատութիւնն մեր երկրին մէջ՝ քրիստոնէութեան առջի ժամանակները (1)։

Եւ ի՞նչ եղաւ այս աններողութեան հետևանքը... հետևանքն ամենուս յայտնի է... անկումն և աւեր անկանգնելի... եւ եթէ ազգն իւր բարքն չբարեՆորոգէ՝ աւա՜ղ, վերջապէս պիտի ընկճի կենաց պայքարին մէջ, ապագայ դարեր պիտի փնտռեն՝ և պիտի չգտնեն անոր հետքը դիւղաէգ աւերակաց Ներքևէն։

Եւ դու՝ ո՜վ ընթերցող, եթէ բաւական գնահատեցիր իմ զգացումն իբրև ճշմարիտ ազգասիրի՝ ողջոյն ընդ քեզ և եղբայրութիւն. իսկ եթէ բաւական խելք և անկեղծութիւն չունիս, չունիմ և ես բաժին ընդ քեզ՝ քեզի ըլլան քու Ջամուռճիներդ և պապաներդ, այլ՝ ի կրկին տեսութիւն։

ԼԵՕՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

---

(1) Մեր ազգն կարծես դիտմամբ կ'ընտրէ և կառնու օտարին միայն մոլութիւնները, իսկ առաքինութիւններէն կը խորշի...։

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0348750